

A boszorkány alakjáról sokaknak a tündérmesék seprűnyélen lovagló vasorrú bábája jut eszébe. A magyar néphit boszorkánya azonban egyszerű hétköznapi életet élő, sok esetben gyógyászati tevékenységet folytató asszony, ritkább esetben férfi volt, akit a környezete ruházott fel természetfeletti képességekkel.

A középkorból fennmaradt iratokat böngészve gyakran találkozunk a varázslókkal, kuruzslókkal, boszorkányokkal kapcsolatos iratokkal, melyek leginkább a rájuk vonatkozó törvények és peres anyagok formájában villantanak fel néhány momentumot az adott korszak velük kapcsolatos felfogásából. A maleficusok és a veneficusok, azaz a varázslók, a bűvölők, a mérgezők, a boszorkányok, a jósok megbüntetésének módjáról már első királyaink is rendelkeztek.

A középkori boszorkányhit Könyves Kálmán királyunk legismertebb törvényéből tükröződik vissza a legszemléletesebben. Bölcs királyunk 1116 körül a Zempléni hegység legdélibb peremén fekvő Tarcal nevű településen tartott országgyűlésen kijelentette, hogy „*De strigis vero, quae non sunt, nulla quaestio fiat*” – vagyis a boszorkányokról pedig, mivelhogy nincsenek, semmi emlékezetet ne legyen.

A közfelfogás úgy tartja, hogy bölcs királyunk felvilágosult uralkodó lévén, el akarta törölni a boszorkányokban való hit nevetséges babonáit. Ha azonban jobban megvizsgáljuk a szöveget, kiderül, hogy teljesen másról volt szó. A *strigis*, a boszorkányok egy bizonyos fajtájára vonatkozott ugyanis. A téves fordítás miatt a strigát a boszorkánnyal azonosították. Azonban a 11. századi magyar jogfelfogás szerint a striga a nyugat-európai kultúrkörben meghonosodott repülő, emberevő, vérszopó démonokat jelentette. Kálmán király törvénye csak azt bizonyítja, hogy a törvénykönyv készítője ismerte az idevonatkozó régebbi longobárd törvényeket, amelyek rendelkezései tagadták ezen lények létezését. Eszerint tehát a strigákra vonatkozó kijelentést valószínűleg Nagy Károly capitularéi és az egyház akkori tanítása szelleméből folyónak tarthatjuk. A magyar néphitből ugyanis a mai napig hiányzik a repülő, vérszopó boszorkányok alakja.

A boszorkány általános ártó és rontó hatását fejezi ki a maleficus (malefica) és mérgekverő mesteriségét a vele váltakozó venefica megnevezés. A varázslók általánosan elfogadott neve a maleficus volt, mely alatt a bűvölők, rontók, igézők, varázslók, mérgezők, jövendölők értendőek, s Kálmán nemcsak hogy nem tagadta meg a bűbajos varázslók, boszorkányok üldözését, hanem határozottan intézkedett is a maleficusok megbüntetéséről.

Inkvizíció és boszorkányperek

A gonosztól való félelem teljesen áthatotta a középkor társadalmát. Ha hirtelen vihar támadt, villámlott, mennydörgött, a középkori ember hangos szóval kérlelte az istent és a szenteket, hogy űzzék el a gonosz lelkeket, amelyek a rossz időt okozzák. Ha egy kisgyermek hirtelen megbetegedett, a család kétségbeesetten kutatta, vajon milyen gonosz szellem rontotta meg. Ha egy fiatal legény nem a neki szánt gazdag le-

ányt szándékozott elvenni, hanem egy szegény leány után epekedett, a család szentül meg volt győződve, hogy varázslat van a dologban. Vagy ha egy fiatal menyecskének nem született gyermeke, vagy az éppen koraszülött lett, biztosak voltak benne, hogy ennek az oka csakis rontás lehet. Ha valaki azt álmodta, valami nehéz súly fekszik a mellén, és reggel fáradtan ébredt, azt hitte, éjjel egy boszorkány nyomta meg. Ugyanígy az ördög művének tulajdonították, hogyha pestis, árvíz, szárazság támadt. Vagyis minden bajra, természeti csapásra, amelyet nem tudtak megmagyarázni, rögtön ráfogták, hogy az ördög műve.

A boszorkányhit gyökere az ember kiszolgáltatottsága a számára érthetetlen természeti és társadalmi erőknek. Az elemi csapásokat, a háborúkat, a betegségeket, a bajokat a gonosz természetfeletti erőknek működésével magyarázták. Ez volt az egyház hatalmának egyik alappillére. Az egyház behatóbban a 15. sz. végétől kezdett foglalkozni a mágia és a boszorkányság vádjával. Ekkorra erősödött meg ugyanis annyira, hogy nagyarányú üldözésbe kezdhessen. Kevésbé szokták hangsúlyozni, hogy a 15–17. században erősödő boszorkányhit és boszorkányüldözés alapvető oka a hirtelen végbemenő óriási társadalmi és gazdasági változásokban, valamint a vallás-háborúkban keresendő.

1484. december 5-én VIII. Ince pápa hírhedt *Summis desiderantes affectibus* (Minden sóvárgással) kezdetű, *Boszorkánybulla* néven ismertté vált rendeletével kezdetét vette a boszorkányüldözések korszaka. A bulla az addigi tervszerűtlen boszorkányüldözést szilárd és egységes rendszerbe foglalta. Innen már csak egy lépés választott el attól, hogy 1487-ben két domonkosrendi szerzetes inkvizítor, Heinrich Kramer és Jakob Sprenger megírja a *Malleus maleficarum*, vagyis a *Boszorkányok pörölye* című művet, amelynek már a bevezetője kereken kijelenti, hogy a legnagyobb bűnök egyike nem hinni a boszorkányok létezésében. Az inkvizítorok bibliájaként elhíresült könyv felsorolja a boszorkányok által használt varázsigéket, emellett megdöbbentő részletességgel ecseteli a boszorkányokon alkalmazott kínzómodszereket.

A *Malleus* sikerét és gyors elterjedését a könyvnyomtatás fejlődésének is köszönhette. A történészek sokáig azt hitték, hogy az Ince pápa ösztönzésére elismert kölni jogászok és teológusok ajánlásával adták ki a könyvet. Mostanra azonban kiderült, hogy Kramer javarészt egyedül írta, az említett professzorok pedig vagy nem olvasták vagy elutasították a művet. Kramer egyébként nagy gondot fordított a nők ellen irányuló gyűlölet megindításának is. A középkorban úgy tartották, hogy a nőnek csak gonosz tulajdonságai vannak, keresi a szövetséget az ördöggel, hogy boszorkányként tevékenykedhessék. Szerintük a nő gyengébb és butább, mint a férfi, ennél fogva a rosszra is hajlamosabb, ezáltal hamarabb válik eretnekké. Az egyházak számára pedig a boszorkányüldözések támogatása, elősegítése azért is hasznos volt, mert növelte az emberekben a félelmet, a természetfeletti erőkbe vetett hitet, és ami talán a legfontosabb: a papság tekintélyét és hatáskörét. A reformáció pedig egy időre – ha lehet – a korábnál még rosszabbá tette a helyzetet.

Szerény számítások szerint a 18. század végéig közel egymillió áldozata volt

a boszorkánypereknek. Más becslések szerint az áldozatok száma több millió is lehetett.

Ipolyi Arnold nagyváradai püspök vélekedésétől kezdve sokáig úgy tartották, hogy hazánkban a *Malleus Maleficarum*nak nem volt igazán hatása. Schram Ferenc folklórkutató így ténynek tekintette, hogy a magyarországi joggyakorlat sokkal kíméletesebb volt, mint a nyugat-európai. Ennek ellenére a legújabb kutatások alapján bizonyítottnak látszik, hogy a perek 40%-a halállal végződött. Ez az arány az európai arányokhoz viszonyítva is magasnak számít, tehát feltételezhető, hogy a magyarországi ítéletek sem hoztak mérsékeltebb áldozatszámokat.

A magyar néphit boszorkánya

A mágia akkoriban a hétköznapi élet szerves része volt, és nemcsak az alsóbb társadalmi rétegek körében. Mivel akkoriban orvosok alig voltak, a nők fontos szerepet játszottak a szüléseknél, a betegek ápolásánál. Ez, illetve a mágikus gyógy módok alkalmazása erősen hozzájárult ahhoz, hogy elsősorban a nőket – főleg a bábákat, javasasszonyokat – tekintették boszorkányoknak.

A külföldi perekben ritkán kapott szerepet a boszorkány gyógyító tevékenysége, míg nálunk ezt fokozottan hangsúlyozzák. A gyógyítók tevékenysége megfelelt a kor színvonalának. Orvosok hiányában falun és a városokban is ők látták el az egészségügyet. A parasztok csakúgy hozzájuk fordultak, mint a nemesek és a főurak. Nem hanyagolható el természetesen az a lélektani momentum sem, hogy személyük, puszta jelenlétük gyógyító hatással lehetett a betegre. Tudásukat tapasztalati úton szerezték, még akkor is, ha egy híresebb elődjük eljárását használták, és az semmivel sem állt alacsonyabb szinten, mint egy hivatásos gyógyítóé (hóhér, kovács, borbély) vagy diplomás orvosé. A helyi javasasszony tudományát a földesúr is gyakran igénybe vette, de ha a gyógyítás nem vezetett eredményre, boszorkányként könnyen máglyán végezhetette az illető. Ha a gyógyítás után a beteg meghalt, vagy ha túl gyorsan meggyógyult, éppen úgy gyanúsnak számított.

Az is könnyen a boszorkányság gyanújába sodorhatta magát, aki különösen szép volt. Vagy éppenséggel meglehetősen csúnya. A feltűnő eszeség vagy a feltűnő együgyűség is maga után vonhatta a vádat. A betegség vagy a hivalkodó egészség is okul szolgálhatott. A megvádoltak zöme egyedülálló hajadon vagy éppen özvegyasszony volt.

Az áldozatok egy csoportja az elmebetegek közé tartozott, de az is gyakran előfordult, hogy az őket feljelentők küzdöttek valamiféle lelki zavarral. Az üldözöttek egy másik csoportját azok adták, akik betegségük, fogyatékoságuk folytán váltak kitalált kitaláltakká. Mások irigység vagy féltékenység áldozataivá váltak, szépségük vagy sikereik révén. És voltak olyanok is, akik politikai intrikák céltáblái lettek.

Elég volt a gyanúba kerüléshez, ha egy tanú azt vallotta, hogy összeveszett a vádlottal, vagy hogy valamely kérésének nem tett eleget, és erre ő vagy valamelyik

családtagja megbetegedett. Vagy ha egy asszony különleges füvet vett a kezébe, vagy ha hajnalban a kertben sétált, esetleg ha a tehene többet tejelt, mint a szomszédé, ha vörös haja volt, ha a macska erősen ragaszkodott hozzá... és így tovább – mind-mind azonnali gyanúra adott okot.

Fontos megemlíteni, hogy a boszorkánysággal megvádolt személyek nemcsak az alsóbb társadalmi osztályok tagjai közül kerülhettek ki. Sok példát sorolhatunk fel Erdélyből, ahol főúri személyek keveredtek boszorkányság vádjába – legtöbbször politikai okokból.

A tortúra fejezetcím

A boszorkányperek vádlottjait már eleve bűnösnek tekintették. Velük szemben minden eszköz megengedett volt, sőt a hatóságok kötelezővé tették különleges eszközök alkalmazását. A hosszú vizsgálati fogság, a börtön sokszor már önmagában is elég volt, hogy megtörje a vádlottat. Ha az mégis tagadott, elrendelték a vízpróbát. A gyanúsított kezét-lábát összekötözték, és a vízbe eresztették. Ha fennmaradt a vízen, akkor a próba a bűnösségét bizonyította, mivel a víz is kivetette magából. Ha viszont lesüllyedt, a víz befogadta, azaz nem volt bűnös. Csak éppen ez esetben megfulladt, ugye.

Ha a próba a vádlott ellen szólt, megkezdődött a tortúra mint büntetési gyakorlat, amely az inkvizíció örökségeként maradt az utókorra.

A kínvallatás előtt a pap megáldotta a kínzóeszközöket, majd a vádlottat letetkőztették, és megvizsgálták, nem visel-e valamilyen boszorkányjelet. Ennél a vizsgálatnál a vádlott minden hajszálát leégették. Ha találtak ilyen jelet, azt túvel megszúrták. Ha a szerencsétlen érzéketlennek bizonyult, az már elég bizonyíték volt a vádlott bűnössége mellett.

Ezután következett a tényleges kínvallatás. A kor nem volt akadály, gyermekeket éppúgy megkínóztak, mint 70–80 éves öregeket. Először csak a kínzóeszközöket mutatták meg, és hosszan beszéltek a kínzás menetéről. Sokaknak már ez a látvány is elég volt, hogy bármit beismerjenek. Az ördöggel szemben ugyanis mindenfajta kínzás megengedett volt.

A rettenetes eljárás különböző kínvallatások jól felépített sorozata volt, mely 11 fokozatból állott. A bíró határozta meg, hogy az elítéltnak hány fokozatát kell kiállnia. Sokszor az eljárás azt a célt szolgálta, hogy a gyanúsított elismerje bűnösségét, így kivégzése formailag is indokoltá vált – ilyenkor a vádlott megtöréséig folytatták a próbákat.

A boszorkányt gyakran szurokfáklyákkal égették. Nem hagyták aludni, nyílt sebeibe sót és ecetet öntöttek. Nyújtólétrára fektették, spanyolcsizmába szorították a lábát, tűket vertek a körme alá vagy tüzes fogóval tépkedték ki az ujjait, nyelvét tüzes vassal kilyukasztották.

Magyar gyakorlatban a perek tanúsága szerint a csigáztatás volt nagyon elter-

jedt. Ez azt jelentette, hogy a boszorkányt – karjait hátrakötve – egy csiga segítségével felhúzták, miközben súlyokat is kötöttek a lábára.

Mivel úgy tartották, hogy az ördög minden eszközzel megpróbálja megakadályozni a beismerő vallomást és a vádlott csak akkor fog vallani, ha az ördögöt kiűzi belőle, a kínzást bármeddig folytathatták. Mégpedig kemény kínvallatással. Ami azért volt fontos, mert eszerint úgy hitték, ha a vádlott sokáig nem vall, az nem az ártatlanságát, hanem épphogy az ördög győzelmét bizonyítja.

Ilyen körülmények között érthető, hogy a vádlottak bármit beismertek, amit vártak tőlük, sokszor hajmeresztően abszurd dolgokat is. Többször előfordult, hogy a fogoly belehalt a gyötrelmekbe vagy pedig öngyilkos lett. Ezt azzal magyarázták, hogy az ördög pusztította el, mert csak így tudta megakadályozni az őszinte vallomást.

A vallatásnál nem csak azt akarták megtudni, miféle gonosztetteteket követett el a boszorkány, mikor vett részt boszorkányszombaton, hanem azt is, kik a társai. Beismerő vallomás esetén az elítéltre máglyahalál várt, mert a tűznek tisztító erőt tulajdonítottak. Néha azzal enyhítették a büntetést, hogy nedves fából készítették a máglyát, így a boszorkány megfulladt a füsttől, mielőtt még a tűz elérte volna a testét. Előfordult azonban, hogy először lefejezték, és csak azután vetették máglyára. A máglyán való megégetésnek – a gonosz elpusztításán túl – az volt a célja, hogy megfélemlítse az embereket, ne merjenek eretnek gondolatokat táplálni, és ne csak a túlvilági, de a földi büntetéstől is féljenek.

Boszorkányperek Somogyban

A falu tudós asszonyai egyszerű emberek voltak. Többször a faluvégén éltek, egyszerű kunyhóban. A falu népe babonás tiszteletben részesítette őket. Ők pedig szerény díjazás ellenében segítettek a hozzájuk fordulókon. Sokszor nemcsak különféle betegségekkel keresték fel őket, hanem olyan is előfordult, hogy fiatalok szerelmi bájjalért vagy idősek fiatalító szerekért folyamodtak hozzájuk.

Mindaddig nem is volt semmi baj, amíg a kuruzslás sikerült, a sebek begyógyultak vagy a gyermekek életben maradtak. Az addig az ismeretlenség homályában működő népi gyógyászok akkor léptek ki a fénybe, amikor valamely eset vagy hátsó indok miatt boszorkányoknak, méregkeverőknek, varázslóknak kiáltották ki és bíróság elé állították őket. Márpedig a gyűlölködők, az irigyek bíróság elé juttatták azt, aki korábban betegségükkor vagy gyermekeik születésénél segédkezett, vagy akire csak nemes egyszerűséggel megharagudtak valamiért. Sok esetben a babonás gyűlölet szülte rágalmak hatására kiáltottak ki valakit boszorkánynak.

Somogy vármegye boszorkányperes iratanyagainak nagy része a 19. század végén zajló, kampányszerű levéltári selejtezéseknél esett áldozatul. Az 1884–1885-ben zajló harmadik selejtezési hullám során Nagy Lajos levéltárnok ezen iratok nagy részét megtartásra nem tartotta alkalmasnak, így azok szakszerűtlen és felelőt-

len pusztításnak estek áldozatul. A kiselejtezett anyagból Darnay Kálmán, a sümegei múzeum alapítója vásárolt meg egy szekérderékre valót. Az iratok további sorsára vonatkozóan azonban nem rendelkezünk információval.

Ma a Magyar Nemzeti Levéltár Somogy Megyei Levéltára 7 boszorkányper anyagát őrzi. A többi perre a mutató- és ikatatókönyvekből következtethetünk. A fennmaradt iratok tanúsága szerint a legrégebbi Somogy vármegyében lezajló boszorkánypererről csak a büntetőperes iratanyag mutatókönyvéből értesülhetünk.

1695. február 8-án Simon Kata veneficát, vagyis méregkeverőt a tárgyalás után felmentették, és szabadon bocsátották.

✱

1728. április 15-én a boszorkánysággal vádolt Kossa Ilona szabadult.

✱

1729. március 28-án Festetics Kristóf uradalmában, Csurgón tartottak tárgyalást. Simon János és felesége, csurgónagymartoni javasemberek és az anyósa ellen. Németh János, volt csurgónagymartoni bíró végrendeletében azt a vádat emelte, hogy azok okozták a halálát. Azt állította, mint bíró valami okból megverette Simon Jánost, aki bosszúból megbetegítette. Az ügyben Dezső Ádám szolgabíró 16 tanút hallgatott ki, de egyik sem erősítette meg a néhai falubíró vádaskodását. Az ügy eredményét nem ismerjük.

✱

1732. május 20-án Marcaliban zajlott Somogy vármegye pere Halász Terézia ellen. A vádlottat varázslásai, igézései és egyéb bűnei miatt a megyéből való száműzésre, kiseprűzésre ítélték. A per iratait a 19. században kiselejtezték, az adat csak a mutatókönyvből ismert.

✱

1733. június 12-én Marcaliban halálra ítélték özvegy Horváth Mátyásné, akinek bebizonyított boszorkányságért fejét vette a vármegyei hóhér. A per iratait a 19. században kiselejtezték, az adat szintén csak a mutatókönyvből ismert.

✱

Somogy vármegye egyik legismertebb boszorkánypere 1737 decemberében zajlott Hampu Erzsébet és Pálfy Ilona, az iharosberényi „boszorkányi társaságok” tagjai ellen. Balaton Márton, Inkey János iharosberényi tisztartója jelentette fel őket. A tanúkihallgatásokat Steffaits Márton szolgabíró foglalta jegyzőkönyvbe, majd 1737. november 29-én átadta Skublics Sándor vármegyei ügyésznek. A bíróság elnöke felső- és alsósurányi báró Sigray József főispán, tagjai Tallián János főszolgabíró, Csányi Ferenc és Póka Miklós vármegyei esküdtek voltak. A peranyag – egyedülálló

módon – szinte összegzését adja a magyar boszorkányhit legfontosabb elemeinek: úgymint a rontás és a gyógyítás, az átváltozás képessége, a garabonciás deák alakja, az időjárás rossz irányban való befolyásolása voltak a vádpontok.

A részletes tanúvallomások jól reprezentálják azokat az elképesztő vádakot, amelyeket a korabeli hiedelmek ihlettek. A terhelő tanúvallomások szerint Hampu Erzsébet a „boszorkányok kapitányának”, Pálffy Ilonának a tanítványa volt. Vele járt különböző alkalmakkor hatmacskás csézával vagyis lovaskocsival, mellyel a boszorkányok az ajtó hasadékán át mentek be éjszaka Balaton Mártonhoz. De találkozhatunk a vallomásokban gyógyító és rontó füvekkel, nyomfelszedéssel, az áldozat csontjainak kiszedésével, majd visszarakásával, egy Jancsi nevű kocsissal, aki valójában ördög volt vagy megnyomással és a tehenek tejének elapasztásával is.

A vizsgálat során a kínzások hatására Hampu Erzsébet vallott arról is, hogy szövetségük volt a garabonciás deákkal, aki a jégesőt csinálta. Több deák is volt, akiknek sípjára táncolni jártak, de azok valójában ördögök voltak, azokkal közösködtek. Forgószelek közepében rontottak meg másokat. A jegyzőkönyv szerint a vádlott kínjában azt állította némelyekről, hogy társai lettek volna, de lelkére nem veheti őket. Ezért vallotta, hogy nem voltak társai, egyedül Pálffy Ilonát vádolta.

A periratban megtalálható, hogy a vármegyei ügyész vádbeszédében a következő büntetést javasolta: „ezen Istenét megtagadó varázsló, bűbajos személy elsőben maga hasonló gonosz cselekedeteinek és egyéb boszorkány társának bővebb kinyilatkoztatására hóhér által keményen megcsigáztassék és azután magának megérdemlett büntetésére, mások példájára pedig hóhér által elevenen tüzre vettessék.”

A bíróság a vádat igazoltnak vette. A korábban Tapsonyban raboskodó Hampu Erzsébet elleni ítélethozatalra 1737. december 17-én került sor, melynek értelmében:

„Deliberatum est (Ítélet)

Ambar a Vason álla Istenét, megh tagadó Bubájjos az Ördöggel szövetséget tartó Személly ellene föl tett Magistratualis bé vadolást tellyessegel a Törvény szine ellet tagadásban véski. Megh vizsgálván mind azon által ellene bé adott Magistratualis Inquisitioban foglalt bizonságoknak authenticalt, és véle confrontált hitves vallását mind azok, mellyek éránt az Vason álla gonosz szemelly ellen mondottak elégséges képpen megh bizonyítatnak azertis azal a teremtó Istenit megh vétvén külömb külömb féle jambor eletü felebaratinak testiben s ugy javaiban ártot hogy azért az Illyetin Istentelen s Ördöggel szövetséget tarto Istentelen szemelly az éránt rendelt Hazánk Törvényei szerint maga cselekedetihez képest másoknak példájára és Erdemes büntetését vehesse elsoben is más hasonló boszorkany Tarsainak kinyilatkoztatására és megh vallására valo nizve Hóhér által minden kenző gradicsokkal megh kinosztassék az után pedig elsőbenis ugyan hohér által Feje el üttessék, az után pedigh tüzre teste vettessik, s meghégettessik, és igy az elők számábul ki töröltessik.”

Arra vonatkozóan, hogy pontosan Marcaliban vagy Tapsonyban hajtották-e végre az ítéletet, nem rendelkezünk információval, mivel a Nádasy Tamás főispán-sága alatt létesült tapsonyi vármegyeháza 1730-ban egy nagy tűzvész során elpusz-

tult. Habár a vármegye rögtön intézkedett, hogy a vármegyeháza újból felépüljön, Nádasdyt ez az eset teljesen lehangolta, annyira, hogy a vármegyei ügyek vezetésétől visszavonult. 1731. június 11-én felső- és alsósurányi báró Sigray Józsefet nevezték ki főispánná, aki helyettesként Nádasdy haláláig kormányozta a vármegyét.

Az 1735. évi május 9-én tartott közgyűlés bizottságot küldött ki, hogy Marcali akkori földesurával, gróf Széchenyi Zsigmonddal, a vármegyeház építésére alkalmas telek megszerzése céljából a tárgyalásokat megkezdje. Széchenyi hajlandónak is nyilatkozott egy alkalmas teleknek ingyen leendő átengedésére, mire az 1736. évi szeptember 5-én Marcaliban tartott gyűlés a szerződést vele nyomban meg is kötötte.

A peranyagból nem derül ki, hogy Pálffy Ilonát is perbe fogták-e. A szerencsétlen sorsú, agyongyötört Hampu Erzsébetet irigyei, tudásában csalódott, babonák pocsolyájában fetrengő falubelije a halálba vitték. Porait elfújta a szél.

✱

1738. június 24-én Marcaliban zajlott büntetőper a surdi illetőségű boszorkánysággal vádolt Ross Zsuzsanna és Vadász Dorottya ellen. A vádat itt is Skublics vármegyei ügyész képviselte, szintén Steffaits Márton nyomozása alapján. A vármegyei törvényszék elnöke szintén báró Sigray József főispán volt.

Az egyedüli terhelő tanú Dezső Márton 26 éves surdi legény volt, akit vallomása szerint a két javasasszony „megétegetett” (valamilyen saját tartozék ételben vagy italban való beadása az ellenkező nemű egyénnek). A többi hat férfi és egy női tanú általában nemleges vallomása ellenére a két nőt hóhér által megcsigáztatták, de azok elszántan tagadtak mindenfajta boszorkányságot. A bíróság sem talált elegendő bizonyítékot, ezért Ross Zsuzsannát szabadon engedték, de a vármegye területéről hóhér által kicsapatták azzal, hogy ha visszatér, további büntetését el fogja venni. Vadász Dóra beismerte boszorkányságát, ezért és irtóztató káromkodásaiért 30 korbácsra ítélték, azzal, hogy a fenti cselekedetektől óvakodjék, mert újra a vármegye fogságába kerül.

A tanúk rajtuk kívül Gerencsér Kata surdi leányt emlegették, aki mint „ördög-gel társalkodó boszorkány” a tapsonyi vármegyei tömlöcben raboskodott. Steffaits Márton szolgabíró ellene is kihallgatott hat tanút. Sorsáról nem maradt fenn egyéb adat.

✱

A 19. században a Somogy Megyei Levéltárból kiselejtezett iratok közül Darnay Kálmán sümegi múzeumigazgató két per anyagát bocsátotta Reiszig Ede rendelkezésére a készülő Somogy vármegye történetéhez. Az egyik leírás szerint: 1739. augusztus 24-én Marcaliban a Tapsonyban raboskodó Molnár Judit, iharosberényi tudós asszony került a vármegyei törvényszék elé. A jegyzőkönyv alapján Skublics ügyész képviselte a vádat.

Két terhelő tanú vallott Molnár Judit ellen: Kónyi Mihály 60 éves és Pap Mihály 23 éves béres. „Kónyi Mihály 60 éves Ihárosberényi lakós vallomása: 1. Más egyéb boszorkányságát nem tudja, hanem ennek előtte Circiter 6 esztendővel, talála

ezen Fatens az maga kertjében az nevezett boszorkány asszont, kérdi tüle e Fatens, mit csinálna ottannak, azt felelé, hogy örvény gyökeret ásna, pedig ott e Fatens válasza szerint, akor sem volt s mostan sincsen örvény gyökér; – 2. Ezen Fatensnek az fia az elmúlt Télen egy éjszaka rosszul lévén, kérdé Fiától, mi találta volna, kérdésre felelé az fia, hogy Molnár Jutka Fákba faragnyi hította volna, és elnem ment, Molnár Jutka megh. fenyegette, attul volna nyavalája és rajta levő ingeről mind az kötőjet el vittek az boszorkányok. Ezen Fatens az Falu birájával elő hívatja Molnár Jutkát, hogy Tapsonban fogja küldeni, ha az fia meg nem jobbul, azon estvére megjobbulván az Fia megh gyógyult; – 3. Pap Mihály 23 éves berényi lakós vallomása: Ezen Fatens az elmúlt ősszel mint béres szolga gazdája ökreivel Sarjuban hálván, a többi közöl egy éjszaka háromszor az boszorkány álmában megh nyomta, utolszor meg ismerete, hogy az kérdező punctumokban nevezett boszorkánt látta magán. Kétszer ráa izenvén e Fatens, hogy hadna néki békét valamely Borbás nevü embertől. Ellenben ugyan ezen Borbás nevü embertől vissza izenvén Molnár Jutka olly szókkal, hogy ne haragudgyik ezen Fatens, Csak mennyen hozzá, vagyon neki ollyas Füstölő eszköze, hogy Füstöli véle, megh gyógyul, ugyan csak nem ment hozzá, ugy is meggyógyult.”

A többi 4 kihallgatott iharosberényi tanú semmit sem tudott Judit boszorkányságairól.

Borbás György mentő tanú vallomása: „Ezen Fatens tagadgya, hogy ő tüle nem izent a harmadik Fatens Molnár Jutkának, viszont Molnár Jutka sem néki. Hanem ezen Fatens házánál a harmadik Fatens Molnár Jutkával találkozáván, zugolodván reája ily Szóval: Te Pap Mihály, miért mondasz engemet te boszorkánynak, tuga az Ur Isten, hogy én bizony boszorkán nem vagyok és Senkinek nem voltam rontója; Mert én a véremmel is jót tennék a szegényel, hogy sem rontanám én azt; s akár ki is tudja, hogy nem vagyok boszorkány, ezen Sirván, az Molnár Jutka el méne az Fatens házáatul.”

Skublics Sándor vármegyei ügyész azonban a két terhelő tanúra támaszkodva a következő vádbeszédet mondta: „Miképen ezen vason jelen álló Bübájos varázsló Boszorkány Asszony nem tudatik, minemű gonosz indulattúl viseltetvén, a magha Teremtő Istenét megh tagadván, az pokolbeli ezer mesterrel szövetséget vetett, hogy annak Segedelmével maga jóakaró felebarátainak bátrabban ártthasson, amint is az elmúlt télen Berényi Kónyi Mihály fiát csak azért, hogy fáht faragni nem ment néki, étszakának idején megbántotta úgy; hogy nehezen volt bele, más napra kelvén, hogy az Legény panaszt tett az Attyának ezen vason álló Asszonyra falu birája által izent, hogy eresztené megh a fiát, mert egyéb iránt Tapsoni fogságban viteti. Melly izenet után mindgyárt meg eresztette az megh bántott Legénynek haját. Az elmúlt ősszel ismét Pap Mihált háromszor megnyomta, a ki hogy rá izent volna, azt is többet nem bántotta, más ehhez hasonló boszorkányságokat is elkövetett. Kivánnya azért az Tettes Magistratus Procuratori, hogy ezen vason álló Boszorkány Asszony maga többféle gonosz cselekedeteinek és egyéb Boszorkány Társainak megvállására Hohér által meg csigáztassék, és azután elevenyen Tüzre vettessék.”

Az ügyész alaposan megfontolta a dolgot, mert szükségesnek találta, hogy va-

lamilyen beismerő vallomást a hóhér segítségével kicsikarhasson az iharosberényi Judittól. A bíróság azonban nem hajlott az ügyész javaslatára, mert a következő ítéletet hozta: „Minthogy pedig a bevádolt Boszorkány bűbajos mestersége, az vason álló személynek, telességgel ki nem nyilatkoztatott; mind azért is élete megjobbításának reménye után, az fogságból még most föl szabadul.”

Molnár Judit ellenségei azonban továbbra sem nyugodtak bele az ítéletbe, mert 11 év után ismét visszajuttatták a tapsonyi tömlöcbe.

✱

1743. október 1-jén zajlott Marcaliban Somogy Vármegye pere Csutor Ferencné Molnár Ilona ellen.

Bakó Ádám Somogy Vármegye szolgabírája és Szabó András esküdt 1743. augusztus 10-én szálltak ki Nemes Kiss Szakácsiba a tanúk meghallgatása végett. A vád szerint mintegy 6 esztendővel azelőtt Szakácsiban lakozó Marosi István fiacskájának kezét-lábát összevonta, csak azért, hogy nagy sár lévén az utcán ezen boszorkány háza előtt ment el az úton kívül szekérével. Ilona pedig zúgolódott, hogy mért arra megy, nem lévén arra út. Mindjárt azon az éjszakán Marosi fiacskájának keze-lába összezsugorodott.

Kis Hencsei Mihálynének is ellent vetett, aki gyógyítani akart.

Kovács Györggyel is összeveszett, mert kakasa a boszorkány háza fedelén varázolt, megfenyegette, hogy ezt megbánja, mire két hétre az inait összezsugorította. 8 garassal is adós volt Kovács Györgynek, aki kérte tőle, mire a boszorkány megneheztelt rá.

Az ügyész vádbeszédében a következőt javasolta: „több efféle boszorkányos cselekedetinek és boszorkány társainak megvállására elsőben hóhér által keményen megcsigáztassék, azután pedig magának megérdemlett büntetésére, másoknak pedig rettentő példájára elevenen megégettessék.”

A boszorkányság vétségének bizonyítása nem sikerült. Molnár Ilonát szabadon bocsátották.

✱

1743. október 1-én Marcaliban tartottak törvényszéket az 1738-ban már elítélt surdi javasasszony, Vadász Dorottya ellen, aki ismét a bíróság elé került Balaton Márton vádjával. A vád szerint nemcsak ezen nemes Somogy vármegyéből, de vidéki vármegyékből is sokszor jártak Vadász Doriczához elveszett jószágoknak és marháknak megmondása végett. A vád szerint mesterségét a tilalom és a fogságból való szabadulása után is gyakorolta. Bizonyítékok hiányában azonban újra szabadon engedték.

✱

1743. október 1-jén tárgyalták Marcaliban Verbán János özvegyének, Babi Katalinnak az ügyét. A vádolt Horváth Máriát, Attádi János házastársát megfenyegette, jobb felét annyira megbántotta, hogy az az ágybul sem kelhetett fel mindaddig, még ezen boszorkányt azzal nem ijesztette, hogy az uraság tisztjeinek bevádolja.

Ördögi mesterségével a légrádi hegyen lévő Molnár István szolgáját, Pável nevűt az inge alól kivett madzaggal lóvá változtatta, fölzlázta és nyargalásztott rajta. Habun Katától ezen boszorkány sajtot kért, az adott is néki, de 10 esztendő fiauskája megkérdezte, miért ad hitelben, mire a gyermek eljajdult, mert úgy érezte szívét valami kiszaggatja. A gyermek anyja a boszorkány házához futott, megfeddvén őt, mire az nem válaszolt semmit. Erre a gyermek anyja egy adag szalmát húzott ki a boszorkány háza üstökéből, hogy megfüstöli véle a gyermekét, de a szalma a kezében tűz nélkül lángot vetett, úgy, hogy megpörkölte a kezét is.

Verbánné Simoncsisnéul vaját és sajtot kért, akinek hogy nem adott, megneheztelvén reá, mindjárt hidegleléssel gyötörte, ugyanazon hideglelésben harmad, negyed nap múlva meg is holt.

A vád Babi Katalin hóhér általi megcsigáztatását és elevenen való tűzre vetését követelte. Mivel a vádlott ördögi mesterségét másokra bocsátott irtóztató nyavalyákkal történt halálokkal is bizonyossá tette, az ítélőszék hóhér által minden kínozóbéli grádusokon megcsigáztatásra, azután pedig fejvesztésre és teste tűzre vetésére ítélte, azon okból, hogy így az élők számából kitörültessék.

*

1746. augusztus 22-én Marcaliban a törvényszék elé állította Steffaits Márton szolgabíró Kovács Andrásné Totth Zsuzsanna, iharosberényi asszonyt. A panaszos ismét Iharosberény boszorkányüldözője, Balaton Márton volt. Azzal vádolta Kovácsné, hogy nemcsak őt, hanem a földesurát, Inkey Jánost is megrontotta. Inkey János hajdújának feleségét hidegleléssel kínoztá, álmában megnyomta, nagy betegségben nyomorgatta. A beidézett nyolc tanú azonban nem erősítette meg a vádakat. A bíróság az asszonyt szabadon bocsátotta.

*

1748. augusztus 1-jén állították először Marcaliban gróf Batthyány Károly főispán elnökle alatt működő vármegyei törvényszék elé Tóth Erzsébet, Dencsen lakó asszonyt. Steffaits Márton szolgabíró boszorkánysággal vádolta. Mivel a nő nemrég költözött át a Zala vármegyei Hahót községből, megkérték Zala vármegye hatóságát, nyilatkozzék Tóth Erzsébet ottani magaviseletéről.

Skublics Sándor ügyész a következő vádbeszédet adta elő: „Miképpen ezen vason álló, búbajos, varázsló, boszorkány személy nem tudatik minémű Istentől elfajzott ördögössel bagzott indulattól viseltetvén, maga teremtő Istenét megvetvén, ördöggel összeszövetkezett, s annak segítsége által sok külön külön féle jámbor felebarátinak ártalmára lett, amintis Hahóton Nemes Zala vármegyében ez előtt 12 esztendővel Szent György nap éjszakáján egy sereg lúd az udvarába bément Jakab Mihály láttára, ahol Tóth Erzsébet is maga pitvarában jelen volt, egyszer s mind azon ember láttára el tűntek az ludak. Ezen cselekedet Záborszky Illés akkora Nemes Zala Vármegye főbírájának értésére esvén ezen boszorkány asszonyt meg akarta fogatni, melyet észre vévén elugrott úgy gyűtt ide lakni Dencsre, itt pedig Dencsen Ko-

vács Péternél lakván maga gazdájával össze szólalkozott, amint házatul el is menvén meg is fenyegette, mondván: no várj, megbánod bizony ezt. Amint is negyed nap múlván kemény hideg lelésben esvén Kovács Péter az falu bíróját ezen boszorkányra küldötte, hogy néki megeresztene, és annyira ne gyötörné, amint is harmad napra személye szerint azon említett Kovács Péterhez menvén mondotta néki: úgy köll, úgy azon szókkal tüle elment maga szállására, mind azáltal harmad nap múlva elhagyván az hideg, meggyógyult, tovább ezelőtt két esztendővel Vései Ferenc uram hajdúja mákot szedni parancsolta ezen boszorkányt, melyért zúgolódván mondotta: hogy valaki megbánja az ő hajtogatását, amintis utána való tavasszal azon hajdú leányának jobb keze és lába öszve dagadozott. Továbbá az elmúlt télen ételt vinni parancsolta az falu bírója az uraság béresének, akkor is zúgolódott az uraság béresére, állítván: hogy ő volna oka hajtogatásának, mint is az proxime elmúlt tavasszal azon hajdú leányának jobbik kezét öszve vonták, kire nézve az vason állót Szecsődi László megfogtatván, hogy azon leányt gyógyítsa meg, másképpen Tapsonyba fogja küldeni, Kire is felelt ezen búbjós boszorkány asszony, hogy csak Tapsonyba ne küldje, Szecsődi László meg fogja gyógyítani az leánynak kezét, amintis mindjárt eleresztvén az asszonyt ezen fogadására, és hozza elő valamely csontokat, és békát, estve későn megfőzván, azzal kezdte gőzölni, és füstölni úgy annyira gyógyult azon éjszaka, hogy mindjárt másnap reggel a kezét kinyújtván véle ehetett, az időtül fogva azon kezének semmi baja nincsen. Ezen fölük még Hahóton látában ekekeret is csinált, s más különféle boszorkányságokat is elkövetett.”

A Zala vármegyei szolgabíró előtt a hahótiak esküvel bizonyították, hogy Tóth Erzsébet nem boszorkány. Szülei azonban ezzel a váddal terhelve pusztultak el a zalaegerszegi vármegyei tömlöcben. 1749. március 27-én Marcaliban az addig raboskodó asszonyt a törvényszék szabadlábra helyezte.

★

1750. december 4-én Marcaliban a vármegyei törvényszék Hosszú Mátyásné Juhász Éva felsősegesdi asszony ügyét tárgyalta. Makai Boldizsár, a Széchenyi-család marcali uradalmának tisztartója jelentette fel, és az ő panaszát vizsgálta ki Wlassits Zsigmond szolgabíró. A „könnyű életű” asszonyt a törvényszék a hóhér kezére adta, és ő a tortúra mind a hat grádusát végigszenvedte. Hosszúné mindvégig állhatatosan tagadta, hogy az ördöggel szövetségben volna.

Dencs János tanúvallomása szerint: „hat esztendőös fiacskája alkalmas ideig nyomorogván elvitte Zadovi János Praedicatorhoz, aki is amidón meggőzölte az gyermeket monda a tanúnak, hogy a gyermeknek gyógyulása sohasem lészen, vinnek haza, és aki legelőször házához fog menni kerőképpen, az lészen aki megvesztette, amint is az rab asszony volt legelső amidón hazaért házánál.”

Egy másik tanú, Németh Judit a következőket vallotta: „Ennek előtte tizenkét esztendővel történt, hogy bizonyos Tott répa palantát ígért lépért elment volt az rab asszonyhoz, másnapra kelvén hozzája megyen a tanúhoz, monda neki: Te Jutka tegnap megígézted az tehenemet adjál az hajadbúl, kötödbül és az szömérmes

testednek hajából had füstöljem meg vele, arra föl háborodván a tanú fejben ütötte egy darab fával, mely elkövetett cselekedetéért megfenyegette, mondván hidd el ettül keservesen megbánkodol, és csakhamar hetedik esztendőben járó leánykája hirtelen megbetegedett és úgy annyira egész teste földagadott, hogy akkor egy hónap múlva meg is költetett halni. Nemkülönben maga is gyermekének halála után csakhamar hasonló dagadozó betegségben esvén hozzája megyen az rab asszony kérdezősködött nyavalájában való könnyebbülése végett, kinek is zúgolódva megfelele, óh te atkozott, mért nem eresztess meg nékem, én a te nyomorultad vagyok, már megölted az gyermekemet, magamat is meg akarsz ölteni, azon szavaira orcza pirulva elment házatul, úgy az tanúnak is azon éjszakán minden fajdalmi megszűntek, egész teste megapadott és előbbeni egészsége megterült.”

A raboskodó asszony a csigázást is elszenvedte, de mivel semmit sem vallott, ezért a bíróság bizonyág hiányában felmentette, feslett életéért és káromkodásáért az eddig való szenvedését elégnek találta, így szabadon bocsátották.

✱

1750. december 4-én Molnár Judit, iharosberényi javasasszonyt ismét bíróság elé állították. Bizonyítékok hiányában azonban a tömlőcből szabadon engedték.

✱

1759. augusztus 30-án Kaposváron tárgyalta a vármegyei törvényszék Salamon Györgyné Halászi Ilona, felsősegedi parasztbába bűnügyét. A 30 esztendő körüli vádlott a Muraközben, Szentmártonban született, de Segesden nevelkedett. Szakmáry István szolgabíró fogatta meg Somogyicsicsóban, 1758. március 12. napján azon okból, mert Horváth Mátyásné leánygyermekének 4 hónapig tartó bágyadtsága és nyomorultsága lévén szeretett volna segíteni. Azt hallotta más asszonyoktól, hogyha az ilyen nyomorult és váltott gyermeket új fazékba bele tévén megfőzetik hév kövön, akkor az meggyógyul. A gyermek a megfőzése után egy nap múlva megholt. A tanúk, sőt a szakmabeli tudós asszonyok is a bába pártjára keltek mondván, hogy a hidegülő csecsemő megmentésének ez az egyik ősi lehetősége. A vármegye a Helytartótanács egészségügyi bizottságát is megkereste ezen ügyben, de választ nem kaptak. Mivel az asszony sokáig ült a kaposvári vármegyeháza tömlőcében, vizsgálatai fogságát büntetésnek vették, és hazaengedték.

✱

A 19. században a Somogy Megyei Levéltárból kiselejtezett iratok közül a Darnay Kálmán sümegi múzeumigazgató által Reiszig Ede rendelkezésére bocsátott peranyag Kolarics Mártonné Tóth Anna boszorkányperének tanúvallomásait 1761. augusztus 27-re keltezi. Az asszonyt boszorkánysággal, paráználkodással, megrontással vádolták. A vádiratról és az ítéletről azonban nem rendelkezünk információval.

✱

1762. november 9-én zajlott Somogy vármegye és Sellyaj László úriszékének pere Ferenczy Judit koldus, parázna, méregkeverő, boszorkányos személy ellen. A 32 esztendő körüli, kálvinista valláson lévő Ferenczi Jutka Vas vármegyében, Szata nevű helységben született. Ott nevelkedett és ment férjhez Doncz János nemesemberhez. Vele jött Somogy vármegyébe, Kiskorpádra. Férje már 4 éve meghalt. A vádlott 1761. május 27. napján fogattatott meg, hogy nemes Siklósy Jánossal ne esküdhessen meg, akivel már egy esztendeig illetlen és fajtalan életet viselt. Ferenczi Judit újhold vasárnapra kelvén napkelte előtt kerék likán által háromszor kiáltotta Siklósy János nevét, lábának nyomát fölszedte, és aztat a sütő kemencének eleiben fölsározta. A koslató kutyának nyakára cérnát függesztett, azzal magának fejkötő kontyot varrt, Siklósy Jánosnak pedig az inge kötőjét olyan cérnából varrta az ingére. Mindezt Körmen-den, nemes Vas vármegyében Kövesdy nevű tisztartónétúl tanulta. Mindezt azért cselekedte, hogy Siklósy János őt hitves társául elvegye.

Az ügyész az követelte, hogy a gonosz, buja, csavargó, bűbajos, ragadozó rab személy először több gonoszságainak, gonosz társainak kinyilatkoztatására hóhér által minden grádicsokon keményen megcsigáztassék, azután pedig a Praxis Criminalis 60. és 76. cikkelye szerint hóhér pallosa által az élők közül kitörültessék. A házasságtöréssel vádolt asszonyt végül fél vesszőzésre és a vármegyéből való kiparancsoltatásra ítélték.

✱

1769. szeptember 2-án tárgyalták Marcaliban Somogy vármegye perét Petes Katalin ellen. Az ügyről nem rendelkezünk több információval.

✱

Ugyanezen a napon zajlott a Tóth Ilona és Zdelarics Katalin méregkeverők elleni per. Mindkét per iratai a 19. században kiselejtezésre kerültek, az adat csak a mutatókönyvből ismert.

✱

Mária Terézia egy 1768-ban kiadott rendelkezésében határozott úgy, hogy „a jövőben efféle személyek ellen boszorkányság és varázslás vádjával eljárást ne folytassanak, hacsak nem állnak rendelkezésre nyilvánvaló gyanújelek és bizonyítékok”, és csak akkor, ha ezeket a személyeket más büntettek elkövetésével is vádolják. Az 1770-ben hatályba lépő büntetőtörvénykönyv, a *Constitutio Criminales Theresiana* megreformálta a büntetés-végrehajtást és korlátozta a kínvallatást. Ezeknek az intézkedéseknek a hatására Magyarországon hamarosan lezárult a boszorkányság történetének ezen szakasza.

Több mint száz esztendővel azután, hogy Mária Terézia rendeletben megtiltotta a boszorkányok elleni eljárás lefolytatását, a bennük való hit továbbra is erősen tartotta magát. Ezt bizonyítja Martin István boldogasszonyfai (az 1950-es megye-rendezéssel a korábban Somogy megyéhez tartozó települést a Szigetvári járás részeként Baranyához csatolták) plébános levele, melyet a szigetvári járás főszolgabírójához intézett 1873. június 10-én. Özvegy Arnold Ferencné azzal a megkereséssel

fordult a plébánoshoz, hogy őt egy zöcskei (Zöcskepuszta ma Szentlászló része) és három szentlászlói nő igaztalanul boszorkánysággal vádolja, és boszorkánynak nevezi, hazugul tartósabb betegségek és nagyobb testi sérülések okozójának állítják be.

A plébános úgy gondolta, hogy ha az ő, illetve a községi elöljárók fellépése sikertelen volna, sőt a bajt még nagyítaná is, ezért a főszolgabíróhoz fordult, hogy ezt a nagyon komoly és igen veszélyes ügyet orvosolja. Megemlíti, hogy Arnold Ferencé nemcsak csendes, erkölcsös és példás magaviseletű, hanem mint betegápolás körül kitűnő jelességű nő ismeretes.

A jegyző 10 nap múlva küldte meg a főszolgabírónak a plébános folyamodványát, mivel a boszorkány-tárggyal nem akarta fárasztani a bírót, és nem akart nevetségessé válni ilyen ügygel. Mindazonáltal hozzáteszi, hogy Szentlászlón másképp áll a helyzet. A boszorkány címmel sértettek eszüket vesztve ostromolják szakadatlanul a jegyzőt és a plébánost panaszaiikkal, keserűségükben vigaszt, orvoslást keresvén. A jegyző mindent elkövet a felek megnyugtatóására, de fáradozásait siker nem koronázta eddig, mivel az érdekeltek oly bódultak, mintha maszlagot (hallucinogén hatással rendelkező növény) ettek volna. Ezért kéri alázatosan a főszolgabírót, hogy ezen ügy békés elintézésére egy olyan eszközt kigondolni méltóztassék, mellyel a felek zaklatott kedélyei egyaránt lecsillapítva lennének. A jegyző ugyanis attól tartott, hogy ha a boszorkányság – mint tárgy – általánossá válik, a vidék róluk, szentlászlóiakról úgy fog beszélni, mint szözlött egykor a pöttendiekről. Az ügy további sorsa nem ismeretes.

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a boszorkányokban való babonás hit rendületlenül tartotta magát, még jóval az utolsó boszorkánysággal vádolt személy máglyán való megégetése után is. Habár közben a fantazmagórikus elemek eltűntek, a boszorkánymesterség többé-kevésbé elfogadott népi mágiaként élt tovább, s él tovább talán még napjainkban is.

Felhasznált irodalom

- MNL SML IV.10. v. Büntetőpererek (Processus criminales) (1695–1848).
 MNL SML IV. 421. Szigetvári járás főszolgabírájának (főjegyzőjének) iratai, 1947. sz.
 MNL OL Helytartótanácsi L. C. 28. Acta captivorum et malefactorum. Lad. A. fasc. 1. Nr. 3. Lig. 6.
 MNL OL P 234 Festetics család tolnai ága (1531–1873)
 MNL VmL2 XII. 2/9 650/5. Festetics Kristóf úriszékének pere a boszorkánysággal vádolt Babi Katalin ellen 1743.
 BÉLI Gábor 2014, *Magyar jogtörténet. A tradicionális jog*, Budapest, Dialóg Campus
 BESSENYEI József (szerk.) 1996, *A magyarországi boszorkányság forrásai*, I. kötet, Budapest, Balassi Kiadó
 Torrente del BOSQUE 2006, *Kínzások és kivégzések története*, Kecskemét, Vagabund
 CSÁNKI Dezső (főszerk.) [1914,] *Somogy vármegye. Magyarország vármegyéi és városai*, Budapest, Országos Monografia Társaság
 CSÁNYI Ferenc 1889, *Lapok Somogy megye múltjából*, Kaposvár, Hagelman ny.
 DÖMÖTÖR Tekla 1981, *A magyar nép hiedelemvilága*, Budapest, Corvina

- KANYAR József 1989, *Harminc nemzedék vallomása Somogyról. Történelmi olvasókönyv*, I, Kaposvár, Somogy Megyei Tanács VB
- KIRÁLY Lajos 1995, *Somogyi hiedelemvilág: boszorkányok, kísértetek és más néphitbeli alakok*, Kaposvár, Kaposvár Megyei Jogú Város Közgyűlése
- KOMÁROMY Andor (szerk.) 1910, *Magyarországi boszorkányperek oklevéltára*, Budapest, MTA
- Magyar néprajz VII. Folklor 3. Népszokás, néphit, népi vallásosság 1990. Budapest, Akadémiai Kiadó
- PÓCS Éva 1989, *Tündérek, démonok, boszorkányok*, Budapest, Akadémiai Kiadó
- SCHRAM Ferenc (közread.) 1970, *Magyarországi boszorkányperek 1529–1768*, I. köt., Budapest, Akadémiai Kiadó
- SZENDREY Ákos 1986, *A magyar néphit boszorkánya*, Budapest, Magvető Kiadó
- TÓTH G. Péter (szerk.) 2000, *A magyarországi boszorkányság forrásainak katasztere, 1408–1848*, Budapest–Veszprém, MTA Néprajzi Kutató Intézete–Laczkó Dezső Múzeum
- R. VÁRKONYI Ágnes 1990, *Közgyógyítás és boszorkányhit: Mária Terézia boszorkánypereket beszüntető törvényének újragondolásához*, *Ethnographia*, 3–4. sz., 384–437.

Egy oldal a kaposvári 151. sz. Turul Cserkészcsapat 1932. évi naplójából